

De inheemse Gele kornoelje in Zuid-Limburg

Pierre Grooten, Wahlwiller en Bert Maes, Utrecht

Het zachtgele voorjaarskleed van de Gele kornoelje in een volle solitaire struik is opvallend. Vaak zien we deze soort in de bermen van diverse autowegen, waar ze jaren geleden, vaak in grote vakken, zijn aangeplant. In onze bossen komt hij nog maar sporadisch voor op moeizaam te bereiken plekken. Deze mooie heester kan wel een steuntje in de rug gebruiken, door hem ook in onze tuinen een plek te geven, maar dan bij voorkeur door gebruik te maken van autochtoon plantmateriaal.

De Gele kornoelje is een naaktbloeier. De struik bloeit op het moment dat er geen blad aan de takken zit; dd 29 februari 2024.

De Gele kornoelje (Cornus mas)

Samen met de Rode kornoelje (*Cornus sanguinea*) en de Zweedse kornoelje (*Cornus suecica*), welke laatst genoemde echter alleen in de noordelijke provincies van ons land van nature voorkomt, zijn deze planten inheems. De bladdelen van deze drie soorten kornoelje blijven bij het doormidden scheuren met de vezelachtige vaatbundels met elkaar verbonden. Dat kennen we ook van het blad van de weegbree. De kruisgewijs tegenover elkaar staande bladeren van deze familie zijn gaafrandig en hebben geen steunblaadjes. De Gele kornoelje heeft aan de onderzijde van de blaadjes T- of V-vormig gelijkgerichte haren, veelal in combinatie met witte haartoefjes in de oksels van de zijnerf van het blad. Het grootste verschil met de bladeren van de Rode kornoelje zit in de bladschijf zelf. Die heeft bij deze soort zijn grootste breedte in het midden. Bij de gele is het blad juist onder het midden breder. De vroege voorjaarsbloei die eind februari al begint, maakt deze soort tot een echte lentebode. Gele kornoelje wordt vaak aangeplant in gemeentelijke plantsoenen en in plantenvakken bij wooncomplexen, samen met Sleedoorn (*Prunus spinosa*), die een sneeuwachtige bloei heeft. De gele omwindselblaadjes van de bloem zorgen voor de opvallende bloeiwijze. De vroeg vliegende insecten kunnen goed in de bloem komen, die via de discus nectar produceert. Vliegen en solitaire bijen bestuiven de stamper van

de bloem. Uit het onderstandig vruchtbeginsel groeit dan een steenvrucht met één pit, met rondom het magere rode vruchtvlees dat deze soort in de nazomer zo mooi tooit. Omdat de bloemen in een groepje bij elkaar staan vormen de vruchten een soort trosje.

Na de bloei ontstaat bladvorming dd 21 maart 2024.

Natuurlijke groeiplekken.

Deze autochtone soort wordt in 6 uurhokken in Zuid-Limburg vermeld. Uitdrukkelijk staat erbij gemeld, dat alle in tuinen en plantsoenen aanwezige soorten niet zijn opgenomen. De wel opgenomen indigene groeiplaatsen zijn in Gulpen en het Savelsbos bij Moerslag. In het handboek "Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen" (door Bert Maes e.a. 2013), zijn deze twee natuurlijke groeiplaatsen ook vermeld. De Berghemmerweg, een holleweg ten zuiden van de kern van Gulpen, en een plek in het Savelsbos bij Gronsveld/Moerslag. De zeven struiken in Gulpen staan vooral aan de oostzijde in het talud, dat nogal wat typische kalkgrasland planten zoals Wilde marjolein (*Origanum vulgare*); Aarddistel (*Cirsium acaule*); Grote centaurie (*Centaurea scabiosa*) en Driedistel (*Carlina vulgaris*) herbergt, afgewisseld met struweel van meidoorn, Sleedoorn en Rode kornoelje. Die van het Savelsbos staan op een richel van een voormalige kleine kalkgroeve en daarmee is deze plek karakteristiek voor deze soort binnen de plantengemeenschap. In Vlaanderen is de

soort zeker inheems en wordt aangetroffen in de de Maasvallei en in de Voerstreek (Maes, 2013). In Vlaams-Limburg en Limburgs Haspengouw komen oude exemplaren voor in (vlecht)heggen, tuinen van pastorieën, kloosters en oude boerderijen. Deze in de Euregio aangeplante struiken zijn afkomstig van ter plaatse gewonnen stek-/kiemmateriaal van autochtoon in bossen en graften aanwezige struiken en hebben een grote cultuurhistorische waarde.

Stinsenmilieu

Door aanplant zijn op diverse locaties in Zuid-Limburg veelal oude exemplaren van deze kornoeljesoort te vinden: kloostertuinen, heggen bij kastelen, parken bij grote hoevees maar ook in tuinen van grote boerenhoeves.

Voorbeelden van standplaatsen

Mooie voorbeelden hiervan zijn: de haag bij het kasteel van Obbicht;

Gele Kornoeljehaag bij kasteel Obbicht dd. 29 februari 2024.

De pastoriehaag in Slenaken die ook nog eens doorloopt in de koepel van het prieel/theehuisje. Ook aan de Kloosterweg in Bunde is de oude berceau bewaard gebleven en zijn er in 2010 op de open plekken, nieuwe, autochtone struiken aangeplant.

Berceau in Bunde dd 28 februari 2024.

Deze berceau is openbaar toegankelijk en maakt nu onderdeel uit van het wooncomplex "Overbunde".

Een oude en vrijuit groeiende solitaire struik in de grote tuin van een landgoed in Vroenhof, Houthem-St. Gerlach (niet toegankelijk). Deze struik heeft meerdere stammen, die vanuit een wortel zijn vergroeid en behoort waarschijnlijk tot de oudst bekende Gele kornoeljes in Limburg.

Frits van der Zanden en zijn vrouw Marijke Jonas bij de oude Gele kornoelje in hun tuin in Vroenhof.

Dit kunstenaarsechtpaar werd 20 jaar geleden, met betrekking tot deze bijzondere heester, ook al bezocht door onderzoekers, verbonden aan het Natuurhistorisch Genootschap Limburg. Frits van der Zanden maakte van een tak van zijn Gele kornoelje een wandelstok. De tak werd ontdaan aan de bast en tussen klemmen gedroogd, om de stok recht te houden. Vervolgens werd deze met lijnzaadolie behandeld.

De Kornoeljewandelstok.

Ook is er een rondhaag ter hoogte van het wegkruis nabij hoeve Berghof, tussen Ingber en Stokhem op de top van de Dodemansweg. Deze hoge haag wordt regelmatig gesnoeid en vormt samen met de twee monumentale knotlindes, die in het verleden wellicht nog als voederboom gebruikt zijn, een monumentaal groen ensemble.

Kasteel Wijnandsrade met de motte.

Dan staat er een drietal priëlen op de motte van kasteel Wijnandsrade, die rondom begroeid zijn met de gele struik. Enkele priëlen zijn in 2004 weer aangevuld met autochtoon plantmateriaal van de Gele kornoelje. Voorafgaand hieraan zijn de acht Hollandse lindes (*Tilia x europaea*) gekandelaberd, zodat hun schaduwwerking door de gezamenlijke kronen fors minder werd, en de nieuwe aanplant dus ook kans had aan te slaan en op te groeien. Ook de hoofdloten van de dikke nog aanwezige kornoeljes werden ingekort en de jonge loten ervan vastgemaakt aan het nieuwe ijzeren staketsel.

Prieel met Gele kornoelje bij Kasteel Wijnandsrade..

In samenwerking tussen de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL) met de Heemkundevereniging van Wijnandsrade, de beheerder van de motte en het Maria-monumentje, zijn ook nog andere stinsenplanten geplant, om met name het voorjaarsaspect van deze motte tot een kleurrijk geheel te maken. Bij meerdere kastelen staan nog solitaire Gele kornoeljes en hun haagrestanten; o.a. bij de kasteelruïne in Valkenburg a/d Geul, kasteelruïne Stein, kasteel van Gronsveld en nog een struik bij kasteel Cortenbach in Voerendaal.

Inheems

Soorten zoals de Gele kornoelje die in deze streek aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied voorkomen, zijn bij plantensociologen voer voor discussie. Een plantengemeenschap omvat met elkaar samen groeiende soorten, zoals kalkgraslandplanten, naaldbosplanten of muurplanten. Als dit soort gemeenschappen beschreven worden, spreken we over een vegetatie. Het standaardwerk hierover is *Wilde Planten; flora en vegetatie in onze natuurgebieden* (Westhoff, e.a. 1970). In de hiërarchie hiervan wordt de Gele kornoelje ingedeeld in de Klasse van de Doornstruwelen. Bronlocaties zijn uiterst waardevol, omdat dit de plekken zijn waar nog onvervangbaar genenmateriaal voorkomt. Merendeels zijn het niet deze geel bloeiende struiken die hier inheems zijn, maar zijn ook de buur-(doorn)struiken zoals Sleedoorn, meidoorn, Rode kornoelje en diverse braamsoorten genenbronnen. Veel in de directe omgeving van deze groeiplekken aanwezige heggen, graften, bosranden en struwelen in dit omringende cultuurlandschap, zijn dus eveneens van groot belang. Het lijkt dus hoog tijd om middels inventarisaties vast te stellen welke landschapselementen in de zin van cultuurhistorisch-, landschappelijk- en ecologisch belang, moeten worden veilig gesteld. De gemeente Voerendaal, die op dit moment een zo goed mogelijk beeld vast legt van de nog aanwezige (landschaps)elementen, is een voorbeeld voor alle Zuid-Limburgse gemeenten.

Weetjes

Het rode vruchtvlees van de bessen in het najaar, is eetbaar en wordt bijvoorbeeld verwerkt in jams.

De pitten werden vroeger, vooral in kloosters, gebruikt om er rozenkransen van te maken.

Ook werd het hout als gereedschap gebruikt, voor het maken van onder andere visfuiken, bogen, hamerstelen en wandelstokken.

Foto's, Piet Schuttelaar

Literatuurlijst:

- Blink, E.N. (Maastricht 1997). *Atlas van de Zuid-Limburgse Flora 1980 – 1996*.
Hillegers, H.P.M. (1983). *De Gele kornoelje (Cornus mas L.) als stinseplant in Zuid-Limburg*. *Natuurhistorisch Maandblad* 72 (10/11), 241 – 245.
Hillegers, H.P.M. (Neerharen 2014). *De Konkernol, de vele gedaanten van Cornus mas*.
Maes, Bert (red.), (Amsterdam 2013). *Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen. Herkenning, verspreiding, geschiedenis en gebruik*.
Maes, Bert (red.), (Woudrichem 2021). *Atlas wilde bomen en struiken. Landschappelijk groen erfgoed in de provincies van Nederland en Vlaanderen*.
Maes, Bert en Carmen Hiddes. (Roermond 2019). *Inheemse boom- en struiksoorten en klimaatveranderingen*.
Weeda, E.J. e.a. (Utrecht 2005). *Atlas van Plantengemeenschappen in Nederland. Bossen, struwelen en ruigten – deel 4*.